

майбутнє. “Відкритість” сутності людини – світоглядна основа свободи дій для вихователя. Навчання та виховання визначаються як категорії людського буття й поза людиною не мисляться. Антропологічний погляд на освіту повинен створити новий тип педагогіки. Її головним завданням має стати розуміння сутності виховання з позицій філософської антропології. Для педагогічної антропології “відкритим питанням”, як вважав В. Лох, стає процес виховання, виховна зумовленість людини.

Як інтегративну науку, педагогічну антропологію також розумів Г. Рот (1906–1983). Він узагальнює різні наукові знання про людину в аспекті виховання, у тому числі педагогічні. Згідно з Г. Ротом, психологічне дослідження виховання певною мірою рівнозначно інтегративній педагогічній антропології. Але існує специфіка психологічного й педагогічного поглядів на людину та її виховання. Психологія вивчає людину реальну, педагогіка досліджує, що в людині змінюється шляхом виховання і як цього можна домогтися [3].

Висновки. Педагогічна антропологія відіграє роль інтегрованого знання про дитину як цілісну істоту, повноцінного представника *Homo sapiens*, повноправного учасника виховного процесу. Вона виконує низку функцій: є теорією сучасного педагогічного знання; науковою основою гуманітарного педагогічного світогляду; теоретичним обґрунтуванням педагогічних новацій у вихованні.

Провідні ідеї педагогічної антропології: цілісність і неподільність духовної й біологічної природи людини; суб’єктність людини; єдність загального, особливого та окремого в кожній людині; взаємозв’язок індивідуального й соціального в людині; сукупність розумового, етичного та фізичного в розвитку людини; здатність до навчання виховання й людини.

Література

1. Баталіна А.Я. Цивілізаційно-антропологічний підхід як методологічний інструментарій в розв’язанні педагогічних проблем / А.Я. Баталіна // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Суцєнко (відп. ред) та ін. – К. ; Запоріжжя. – Вип. 18. – 300 с.
2. Бим-Бад Б.М. О перспективах возрождения педагогической антропологии / Б.М. Бим-Бад // Советская педагогика. – 1988. – № 11. – С. 11.
3. Ильяшенко Е.Г. Педагогическая антропология в России: история и современность : монография / Е.Г. Ильяшенко. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – Вып. 20. – 132 с.
4. Куликов В.Б. Філософсько-педагогічна антропологія: проблеми і тенденції / В.Б. Куликов // Питання філософії. – 1985. – № 6. – С. 132–139.
5. Мельничук О.С. Словник іншомовних термінів / О.С. Мельничук // Головна редакція української радянської енциклопедії академії наук української РСР. – К., 1974.

КРАМАРЕНКО А.М.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ “СОЦІОПРИРОДНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ”: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Відносини суспільства з природою ускладнюються одночасно зі становленням цивілізаційного виміру життя людини. У ХХ ст. посилення не-

гативного впливу на навколишнє середовище сприяло усвідомленню суспільством того, що цей процес може мати неконтрольовані наслідки й нести загрозу людському буттю. Хоча принципи соціоприродних відносин зустрічаються вже в Біблії, але тільки входження людства в стан техногенної цивілізації з особливою гостротою розкрило зазначену проблему як антропологічну.

Порушена проблема вирішується на державному рівні, де освіті відводиться певне місце із чітко визначеними завданнями, які, у свою чергу, передбачають зміни в професійній підготовці педагогічних фахівців.

Так, на сучасному етапі розвитку та становлення системи української освіти перед вищими навчальними педагогічними закладами поставлено складне й відповідальне завдання – формування вчителя нового типу, вчителя творчого, ініціативного, активного та самостійного, з почуттям національної гідності. Розв’язання цих завдань вимагає створення принципово нової системи навчання й виховання, яка раціонально поєднувала б зміст, форми та методи впливу на формування цілісної особистості, з певною системою цінностей [5]. Безумовно, зміст та цілі життя молодого покоління залежать від того, які саме цінності увійдуть у його свідомість.

Цінності та ціннісні орієнтації є предметом наукового інтересу протягом багатьох століть. Зауважимо лише, що із ціннісної проблематики у 1980–1990-х рр. в СНД з’явився ряд праць, що заслуговують на увагу, таких авторів, як: С. Анісімов, Г. Вижлецов, О. Максимов, Е. Носенко, Н. Фролова; монографії М. Кагана, П. Гуревича, докторські дисертації П. Смірнова, О. Панфілова та ін. На особливу увагу заслуговують праці, присвячені дослідженню національних цінностей. У цьому відношенні плідною є діяльність українського філософа П. Гнатенка. У своїх працях автор звертається до складної проблеми національного буття в сучасному космополітичному світі. Проблема цінностей була предметом дослідження ряду виконаних в Україні дисертаційних робіт: Т. Богорішвілі, Ю. Борисової, В. Сіверса, Н. Костенко, А. Кавалерова, М. Підлісного, Є. Подольської, І. Стрилецької та ін.

Проблема дослідження професійно-педагогічних цінностей визначається, насамперед, реальними потребами суспільства, гуманізацією педагогічної освіти, підвищенням якості навчання й виховання. У теорії та практиці вищої педагогічної освіти накопичено значний досвід, що є основою формування цінностей у майбутніх фахівців початкової освіти. Насамперед, це наукові напрацювання, в яких розкрито методологічні та теоретичні дослідження підготовки фахівців у вищих педагогічних закладах, спрямовані на підвищення ефективності навчально-виховного процесу (А. Алексюк, І. Бех, С. Гончаренко, О. Глузман, М. Євтух, О. Дубасенюк, Т. Козак, А. Коржуєв, А. Линенко, Н. Максименко, А. Семенова, Т. Сущенко та ін.); теоретико-методичні основи формування екологічної культури майбутнього вчителя (Ю. Бойчук, Н. Лисенко, Л. Лук’янова, В. Смікал, Г. Тарасенко, Н. Ясінська та ін.), формування екологічного світогляду майбутніх учителів у процесі екологічної освіти й виховання

(Г. Білявський, О. Головка, І. Костицька, Т. Нінова, М. Падун, Г. Пустовіт, Ю. Саунова, С. Совгіра, А. Федорук, С. Шмалей та ін.), посилення ролі екологічної домінанти в навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів (Г. Білецька, А. Захлебний, І. Зверев, В. Ільченко, О. Король, О. Кудрявцева, О. Лабенко, Г. Марочко, О. Мащенко, І. Суравегіна та ін.), формування відповідального ставлення молоді до навколишнього середовища (Л. Білик, В. Вербицький, М. Назарук, Н. Негруца, Н. Пустовіт, Л. Руденко, С. Сапожников, Н. Чернова та ін.).

Важливим джерелом з проблеми формування цінностей у майбутніх фахівців початкової освіти є праці науковців з оновлення професійної підготовки, які розв'язують загальнопедагогічні та методичні проблеми вдосконалення цієї галузі (К. Авраменко, В. Бондар, Н. Воскресенська, Б. Долинський, Н. Кічук, Л. Коваль, А. Коломієць, О. Кравчук, О. Матвієнко, І. Пальшкова, Л. Петухова, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа, О. Хижна, І. Шапошнікова та ін.).

Питання формування екологічної свідомості майбутніх учителів початкових класів досліджувала М. Хроленко, проблема їх підготовки до екологічного виховання молодших школярів розкрита в дослідженні Н. Казанішевої, І. Малишевською схарактеризовано особливості підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня до використання засобів природотерапії в майбутній професійній діяльності, Л. Колбіною ґрунтовно досліджено процес підготовки майбутніх учителів до формування соціально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів.

Відаючи належне теоретичній і практичній значущості зазначених наукових праць учених, слід, однак, зауважити, що в них не приділялося належної уваги вивченню соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти, що й зумовлює зацікавленість зазначеною проблемою та є *метою статті*.

Для початку слід зазначити, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до визначення поняття “цінність”. Проблемі пошуку соціальної сутності цінностей приділяють увагу філософи, соціологи, економісти, педагоги, психологи, що свідчить про багатогранність та складність цього поняття. У більшості наукових праць цінності розглядаються як матеріальні та ідеальні предмети, які є важливими для людини, суспільства з позицій задоволення їхніх потреб та інтересів і які усвідомлюються ними як необхідні, значущі для їх життєдіяльності та самореалізації. Такий підхід дає змогу виокремити матеріальні цінності або ті, що задовольняють матеріальні потреби, і духовні цінності, які визначають духовний розвиток індивіда, групи чи суспільства.

У контексті визначеної мети важливим є з'ясувати сутність соціоприродних цінностей та їх місце в структурі самосвідомості особистості. Насамперед, розкриємо зміст поняття “цінності”.

Цінності – термін, його вживав ще Аристотель, у філософській обіг у 60-х рр. XIX ст. був введений німецькими неокантіанцями В. Віндельбандом та Г. Ріккертом. Цінності вивчає “аксіологія”, або теорія

цінностей (грец. *axia* – цінність і *logos* – вчення), введена на початку ХХ ст. [6, с. 992].

У науковій літературі найпоширенішим є трактування цінності як суб'єктивного значення певних явищ реальності, важливих для людини і, відповідно, для суспільства. Ключовою в цьому аспекті є філософська думка В. Тугаринова про те, що цінністю може бути не тільки те, що існує, але й те, що тільки треба здійснити, за що треба боротися [19, с. 15–16]. Ним виділені дві групи цінностей: цінності життя (здоров'я, радість, життя...) і цінності культури: матеріальні (техніка, їжа, одяг), соціально-політичні (суспільний порядок, світ, безпека, воля, рівність, справедливість), духовні (освіта, наука, мистецтво). Дослідником встановлено два рівні цінностей: вищі, що пов'язані з уявленнями людини про сенс життя, свободу і цінності, що задовольняються на рівні потреб та інтересів.

На думку А. Здравомислова, світ цінностей – це, передусім, світ культури в широкому розумінні слова, це сфера духовної діяльності людини, її моральної свідомості, її прихильність до тих оцінок, у яких виявляється міра духовного багатства особистості [8, с. 127].

Відомий вітчизняний соціолог І. Кононов критично розглядає основні підходи до визначення поняття “цінності”. Перший підхід науковець називає предметним, згідно з яким “цінностями виступають певні фрагменти об'єктивного світу, які важливі для задоволення людських потреб та реалізації інтересів” [11]. Не погоджуючись з визначенням “цінностей”, наданим А. Здравомисловим, І. Кононов вважає, що “потреби та інтереси, відносно незалежні від визначених фрагментів зовнішнього світу”. За автором, одна й та сама потреба чи один і той самий інтерес можуть переноситись з одного фрагмента реальності на інший. Саме існування потреб та інтересів як суспільних феноменів, підкреслює І. Кононов, передбачає існування цінностей, а тому цінності до них не редукуються [11].

Другий підхід полягає в тому, що цінності як феномени суспільної свідомості є відображенням значущих відносин між людьми та світом. Найбільш повно цей підхід був представлений В. Бакіровим, який зазначав, що ціннісна свідомість є особливою формою відображення реальності, суб'єктивним образом об'єктивних значущих відносин, що виникають між людьми та світом у процесі діяльнісного освоєння останнього [1]. І. Кононов зауважує, що поняття “значущих відносин” чітко не визначене. Оскільки в повсякденному слововжитку поняття “значущий” має відношення до того, що відіграє важливу роль, у такому розумінні це поняття буде мати різне значення за різних обставин [11].

Сучасні дослідники філософської думки В. Нестеренко, Ю. Куніцина, І. Сушков розкривають сутність цінностей як сукупність речей та ідей, що формують соціально значущі домінанти особистості та є чи можуть бути об'єктом їхньої діяльності [14].

У контексті нашого дослідження щодо визначення сутності соціо-природних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти особливу увагу привертає науковий доробок О. Висоцької. Працюючи над проблемою

“Моральні цінності як основи взаємодії суспільства з природою”, вченою було здійснена реконструкція ціннісних уявлень сучасного суспільства в контексті екологічної проблематики на підставі виявлення сутнісних та змістовних особливостей формування ціннісних орієнтацій стосовно природи, що є однією з перших спроб комплексного підходу до розкриття етичного аспекту проблеми взаємодії суспільства з природою [3].

О. Висоцькою встановлено, що ідеали єдності та гармонії зі світом виступають як базисні соціокультурні детермінанти формування морально-ціннісного ставлення до природи і є інваріантними для будь-якої культури. За дослідницею, емоційно-психологічні (світоствердження і світозаперечення), когнітивні (суб’єкт-об’єктна, інтерсуб’єктивна, безсуб’єктна та заснована на запереченні подібного диференціювання ціннісна настанова) і праксеологічні (стратегічно-інструментальна, комунікативна, трансцендуюча та магіко-ритуальна діяльність) особливості освоєння природної дійсності визначають зміст та спрямованість ціннісних орієнтацій стосовно природи. Не можна залишити поза увагою позицію авторки стосовно того, що вирішальний вплив на формування морально-ціннісного ставлення до природи в сучасному суспільстві мають техноцентрична, екоантропоцентрична та природоцентрична світоглядні позиції, кожна з яких віддзеркалює суб’єкт-об’єктну, інтерсуб’єктивну та безсуб’єктну моделі світовідношення й лежить в основі відповідних стратегій відносин з природою.

Водночас у сучасному інформаційному суспільстві, як зазначає І. Карпенко, недостатнім є використання усталеного твердження про те, що людина є головною цінністю у світі. У системі сучасних процесів глобалізації її ціннісна природа суттєво трансформується, окреслюючись, насамперед тим, що людина, як суперечлива єдність добра і зла, реалізується як цінність завдяки її моральності [10].

На основі таких концептуальних підходів учених-філософів сформувався категоріальний апарат теорії цінностей. Він включає такі категорії, як “цінність”, “ціннісні ставлення”, “оцінка”, “ціннісна орієнтація”.

З погляду культурологів, цінності є важливою складовою культури, сутністю, що пронизує та об’єднує її технологічну, соціонормативну та символічну сферу. Прибічники культурно-історичного підходу розуміння цінностей (С. Анісімов, А. Арнольдов, Л. Буєва та ін.) вважають, що цінності є якісними характеристиками певної культури, висвітлюють систему значень, смислів та пріоритетів, характерних для певної культури чи цивілізації, уособлюють змістовні характеристики духовного життя людини й суспільства.

Так, у соціолого-педагогічному словнику за редакцією В. Радула подається два значення поняття “цінність”: 1) властивість суспільного предмета задовольняти визначені потреби соціального суб’єкта (людини, групи людей, суспільства); 2) поняття, за допомогою якого характеризують соціально-історичне значення для суспільства й особистісний зміст для людини визначених явищ дійсності [18].

Отже, існує багато точок зору на сутність цінності: це поняття, суть якого полягає в здатності задовольняти потреби й інтереси особистості (О. Дробницький, А. Здравомислов); особлива значущість речей, явищ, процесів, ідей для життєдіяльності суб'єкта, його потреб та інтересів (В. Тугарінов); форма прояву людиною різноманітного ставлення до предмета, події, явища тощо (В. Василенко); специфічне утворення свідомості; особлива реальність, яка має особливу значущість для суб'єкта, який її переживає (І. Бех, Л. Виготський, В. Малахов, С. Рубінштейн); особлива індивідуальна реальність, суть якої полягає в її “позитивній” значущості (Б. Додонов), що має вирішальне значення у процесі життєдіяльності людини.

У найширшому науковому розумінні цінності розглядають як реальні предмети, явища або як ідеальні сутності (почуття, ідеали), що мають певну значущість для людини, здатність задовольняти її потреби (В. Алексеева, В. Анненков, В. Блюмкін, Л. Ващенко, Т. Гринчук, П. Гуревич, О. Савченко та ін.).

Розкриваючи сутність поняття “соціоприродні цінності”, доцільно звернути увагу на висновки Д. Леонтьєва, який розглядає три форми існування цінностей у їх взаємозалежності між собою: соціальні ідеали, предметне втілення цінностей й особистісні цінності. Основною формою існування цінностей, за Д. Леонтьєвим, є суспільні ідеали, тобто соціальні утворення, вироблені суспільною свідомістю. Ціннісні ідеали реалізуються лише в діяльності, де їх втіленням може виступати сам процес діяльності. У формі ідеалів існують особистісні цінності, що складають внутрішній світ людини [12].

У контексті окресленої проблематики доцільно вказати, що існують, за В. Франклом, також універсальні, загальні цінності, започатковані на трьох складових людського екзистенціалізму: духовності, свободи та відповідальності [20]. Тому практична реалізація цінностей у житті відбувається водночас з перетворенням їх на норми, відтак, мова може йти не про цінності, а про нормативно-ціннісну систему, яка має свою ієрархію й характеризується вищою цінністю.

У цілому сама проблема цінностей як категорій є однією з найбільш складних і суперечливих, оскільки в науковій літературі, зокрема у філософській, зустрічаються різні підходи до визначення самого поняття “цінності”, які можна звести до кількох груп: матеріальні цінності, духовні цінності як ідеали суспільної та особистісної діяльності, їх пріоритети, цінності як специфічне явище свідомості тощо.

Дефініції, що зустрічаються у філософській літературі, складають дві основні парадигми. Перша містить у собі термінальні цінності, друга – інструментальні, до яких входять моральні цінності й цінності компетенції.

З функціональної точки зору інструментальні цінності активізуються як критерії, стандарти під час оцінювання та вибору тільки модусу поведінки, дій, а термінальні – при оцінюванні та виборі як цілей діяльності, так і способів їх досягнення (Л. Смірнов).

У свою чергу, М. Шелер, описуючи ідеальний світ цінностей, виділив чотири їх системи: гедоністичну, вітальну, духовну (естетичну, цінності справедливого та несправедливого, цінності чистого пізнання), релігійну. Цінності пізнаються лише через почуття. Крім апріорного емоційного переживання не існує іншого способу їх пізнання [21].

В. Киричок, розглядаючи питання класифікацій цінностей, вказує, що їх можна поділити на вітальні та соціальні, де людина й людство визначаються як вищі цінності буття, матеріальні та духовні. Серед духовних цінностей, за дослідником, можна виокремити моральні, естетичні, пізнавальні тощо [6, с. 993].

Говорячи про окремі класифікації цінностей, В. Киричок вказує, що необхідно згадати також класифікацію С. Анісімова, в основі якої лежить принцип задоволення потреб. Головними критеріями цінностей є корисність, необхідність, значущість для суспільства й окремого індивіда. У соціології, продовжує автор, цінності розглядаються як нормативи чи регулятори діяльності, окремо виділяються цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі. За диспозиційною структурою В. Ядова, як зазначає В. Киричок, виокремлюють цінності-цілі (термінальні) і цінності-засоби (інструментальні) [6, с. 993].

Цінності як соціальний феномен виконують відповідні функції: мотиваційну, що визначає поведінку індивіда, та орієнтаційну, оскільки цінність – це система суспільної свідомості: ідеалів, поглядів, що пропагуються в історично визначеному суспільстві.

У соціологічному вимірі цінності здатні регулювати поведінку особистості. Соціологи надають цінностям подвійної функції: особистісної й соціальної. Так, Н. Шуст зводить значення цінностей до нормативного, соціального – до трансляції цінностей, а індивідуальне – до пасивного сприйняття цінностей у вигляді вибору, згоди [22]. Таке розуміння цінності зменшує в ній значення соціального й індивідуального.

Отже, соціологічним концепціям ціннісної проблематики притаманна спроба надавати цінностям подвійної функції: особистісної й соціальної.

За цінностями особистості можна виділити такі підсистеми цінностей: духовні, які виступають як цінності життя і його змісту; моральні, тобто цінності морального вибору вчинків та поведінки; індивідуально-соціальні, які відображають структуру діяльності, специфічний спосіб людського існування. В. Іздебська, обмежуючись соціально-філософським підходом, виділяє ряд структуроутворювальних факторів:

- стійкі форми життєдіяльності людини;
- місце людини в системі соціальних відносин;
- потенціал особистості – сукупність особистісних якостей, що характеризують здатність індивіда до здійснення його соціальної життєдіяльності;
- наявність особистості – система потреб, інтересів, поглядів, переконань, ідеалів, установок, орієнтацій [9].

Працюючи над окресленою тематикою, ми звернулися й до Великого енциклопедичного словника з педагогіки за редакцією Є. Рапацевича. У цьому словнику надане таке визначення поняття “цінність” – це будь-який об’єкт, що має життєво важливе значення для суб’єкта (індивіда, групи, етносу). У широкому значенні цінностями можуть виступати не тільки абстрактні змісти, або ситуативні цінності, але й стабільно важливі для індивіда конкретні матеріальні блага. У більш вузькому значенні прийнято вести розмову про цінності як про духовні ідеї, визначенні поняттями із високим ступенем узагальнення [15].

У рамках психолого-педагогічного напрямку проблема цінностей є однією з базових, оскільки система ціннісних відносин особистості детермінує поведінку людини протягом усього життєвого шляху. Науковий базис для вивчення психолого-педагогічного аспекту цінностей створено працями психологів і педагогів: Б. Ананьєва, І. Беха, М. Заброцького, Р. Захарченко, Б. Кобзар, В. Лисенко, О. Сухомлинської, В. Семиченко, В. Тюріної та ін.

Так, цінності, за М. Заброцьким, – це те, що людина особливо цінує в житті, чому надає особливого позитивного життєвого смислу [7]. На думку Б. Братуся, цінності – це усвідомлений і прийнятий людиною загальний сенс життя [16, с. 130–139].

Розуміння цінностей як атрибута характерно для психологів (С. Рубінштейн, Г. Олпорт, К. Роджерс, Д. Узнадзе та ін.). У такій інтерпретації слово “цінність” є синонімом до таких понять, як “смысл” та “значущість” (Д. Леонтьєв).

Отже, виходячи із цілей психології, ми вважаємо, що цінності – це усвідомлені смислові утворення особистості.

Практичне ставлення людини до світу полягає у виділенні нею значущих предметів, уявлень, цінностей. Життєві цінності і потреби впливають на людину та детермінують її поведінку (Б. Братусь). Цінності пов’язані з людськими потребами й інтересами у системі їх багатогранних суспільних відносин. З великої кількості цінностей суб’єкт, як правило, обирає ті, що входять до особистісної системи цінностей.

Психолого-педагогічний зміст поняття “цінність” включає залежність цінностей особистості від потреб суспільства. У такому разі суб’єкт сам виступає як цінність, а цінності трактуються як елементи структури свідомості особистості (Т. Бутківська). Синонімічними поняттями до цінностей виступають інтереси та переконання. Саме через них утворюються особистісні цінності, що виявляється у вигляді складної сукупності суперечливих мотивів і стимулів.

Цінним є все те, що може оцінити людина, що для неї є значущим і важливим (В. Губенко, І. Іванюк, П. Ігнатенко, М. Каган, Л. Ломако та ін.). Індивід підпорядковує предмети, міжособистісні ставлення відповідно до індивідуальної ієрархії цінностей. Така ієрархія залежить від культурних традицій і соціальних умов. Скасування старих цінностей, поява нових, визнання їх особистісними спонукають до вчинків, що складатимуть життєвий шлях особистості (С. Рубінштейн).

У контексті визначення змісту поняття “соціоприродні цінності” варто вказати на праці А. Маслоу, який, розкриваючи проблему цінностей, акцентував увагу на зв’язках психології з філософією. Він започаткував поняття філософії цінностей, основою якої є вільний вибір, що власне і є цінністю [13].

Аналізуючи феномен “цінності”, зарубіжні дослідники (Р. Діснер, М. Долен, Д. Майтон, Р. Пітс, Х. Христов та ін.) визначають складність означеного утворення, що містить у собі різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості. Розглядаючи природу феномену цінностей, вони виділяють три позиції проблеми. Перша розглядає цінність як реальний предмет, що має функціональну значущість для людини, а друга – як ідеальний предмет (почуття, ідеал), що виражає позитивне ставлення суб’єкта до дійсності, третя, у свою чергу, розглядає дещо важливе взагалі або в позитивному, або в негативному аспекті. Остання з розглянутих позицій виступає як налагоджування трактування ціннісного феномену.

Більш концептуальним, на нашу думку, є визначення поняття особистісних цінностей, коли їх трактують як “усвідомлені, відрефлексовані найбільш загальні смислові утворення” (Б. Братусь). Водночас у психології існують думки (А. Бойко, Ю. Школенко), згідно з якими зведення особистісних цінностей лише до найзагальніших усвідомлених смислових утворень недоцільне, оскільки невиправдано звужується ціннісна система особистості й важко розглядаються загальні смислові утворення.

Особливого значення в педагогічній теорії набувають цінності духовного характеру – це цінності наукових знань, прогресивних ідей, високих моральних та естетичних уявлень. Вони є ознаками духовного здоров’я й духовної зрілості особистості й суспільства (О. Вишневський, Г. Майборода, О. Кретьова та ін.).

З точки зору О. Вишневського, духовні цінності поділяються на абсолютні (вічні), національні, громадянські, сімейного життя та особистого життя [4, с. 45].

Інший дослідник, М. Боришевський, переконує, що систему духовних цінностей особистості утворює ряд підсистем, а саме: 1) моральні цінності; 2) громадянські цінності; 3) світоглядні цінності; 4) екологічні цінності; 5) естетичні цінності; 6) інтелектуальні цінності; 7) валеологічні цінності [2, с. 24–25].

Педагогічні дослідження проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій можна умовно поділити за певними напрямками. І серед них найважливішим є питання виховання молоді, в якому одне з чільних місць посідають національні цінності (Л. Крицька, І. Бондаренко, П. Давидов, О. Опаленик, В. Сагарда, В. Оржеховський та ін.). Переважна більшість дослідників убаचाє в цінностях феномен суспільного буття та суспільного ідеалу саме в особистісній формі, тобто на рівні індивіда, індивідуального. Так, О. Савченко вважає, що сучасний стан педагогічної теорії і практики вимагає наукового обґрунтування двох систем цінностей: 1) тих, на які має орієнтуватися освіта сьогодні і в перспективі; 2) тих, які мають створюватися, формуватися в самому освітньому процесі [17].

Педагогічні дослідження дали змогу розглядати “цінність” з трьох сторін: як соціальну (Т. Бутківська та ін.), психологічну (І. Бех, Т. Яценко, М. Боришевський, В. Лисенко, І. Ващенко та ін.) та суто педагогічну проблему (О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.).

Узагальнюючи точки зору різних учених щодо виділення конкретних фундаментальних цінностей, треба відзначити, що обрані цінності мають загальнолюдський характер і виступають традиційними загальними орієнтирами у вітчизняній і загальноєвропейській педагогічній практиці. Аналіз наукових праць дав змогу також зробити висновок про те, що для визначення поняття “соціоприродничі цінності” в нашому розумінні найбільшою мірою відповідає наукова позиція О. Вишневського [4, с. 209–211]. Запропоновану ним систему цінностей відображено в таблиці.

Таблиця

**Кодекс цінностей сучасного українського виховання
(за О. Вишневським)**

№ з/п	Група освітніх цінностей	Перелік цінностей групи
1	Абсолютні, вічні цінності	Віра; надія; любов; сумління; правда; доброта; чесність; справедливість; щирість; гідність; милосердя; прощення; досконалість; краса; свобода; нетерпимість до зла; великодушність; оберігання життя; мудрість; благодетельство
2	Основні національні цінності	Українська ідея; державна незалежність України; самопожертва в боротьбі за свободу нації; патріотизм, готовність до захисту Батьківщини; єдність поколінь на основі віри в національну ідею; почуття національної гідності; історична пам'ять; громадянська національно-політична активність; пошана до державних і національних символів, до державного гімну; любов до рідної культури, мови, національних світ і традицій; пошана до Конституції України; підтримка владних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства; прагнення побудувати справедливий державний устрій; обстоювання ідеології українського державотворення; готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу; сприяння розвитку духовного життя українського народу; дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи; увага до зміцнення здоров'я громадян України
3	Основні громадянські цінності	Прагнення до соціальної гармонії; відстоювання соціальної і міжособистісної справедливості; культура соціальних і політичних відносин; пошана до закону; рівність громадян перед законом; самовідповідальність людини; права людини – на життя, власну гідність, безпеку, приватну власність, рівність можливостей тощо; суверенітет особи; право на свободу думки, совісті, вибору конфесії, участі в політичному житті, проведенні зборів, самовираженні тощо; готовність до захисту індивідуальних прав і свобод; пошана до національно-культурних цінностей інших народів; повага до демократичних виборів і демократично обраної влади; толерантне ставлення до чужих поглядів, якщо вони не суперечать абсолютним і національним цінностям

№ з/п	Група освітніх цінностей	Перелік цінностей групи
4	Цінності сімейного життя	Подружня вірність; піклування про дітей; піклування про батьків і старших у сім'ї; пошана до предків, догляд за їхніми могилами; взаємна любов батьків; злагода та довіра між членами сім'ї; демократизм відносин, повага до прав дитини і старших; допомога слабшим членам сім'ї; гармонія батьківського і материнського впливу у вихованні; здоровий спосіб життя, прихильність до спорту; культ праці, дбайливе ставлення до її результатів; дотримання народних звичаїв, охорона традицій; гостинність; сімейна відкритість щодо суспільного життя; гігієна сімейного життя; багатодітність
5	Цінності особистого життя	Орієнтація на пріоритет духовних вартостей; внутрішня свобода; воля (самоконтроль, самодисципліна, енергія чину тощо); мудрість, розум, здоровий глузд; мужність, рішучість, героїзм; лагідність, доброзичливість; правдомовність; поміркованість (в їжі, статевих стосунках, висловлюваннях, у товариськості тощо); урівноваженість в особистих і громадських справах; оптимізм, почуття гумору, життєрадісність, бадьорість; терплячість; гармонія душі та зовнішньої поведінки; зовнішньоетична вихованість (звички, манери, акуратність у побуті, відраза до злослів'я тощо); підприємливість, старанність, ініціативність; працьовитість; цілеспрямованість, витривалість, наполегливість; самостійність (у мисленні, діяльності тощо); творча активність (розвинена уява, спостережливість, інтелект тощо); твердість слова, точність; самокритичність, почуття відповідальності; ощадливість (у засобах, дбайливе ставлення до свого і чужого часу); вміння мовчати і слухати інших; культ доброго імені, надійність у праці, партнерстві, у збереженні чужої таємниці тощо; шляхетність і відповідальність у стосунках з особою іншої статі); вдалий вибір поля діяльності й повноцінна самореалізація; розвиток естетичних смаків і творчих естетичних здібностей; турбота про охорону довкілля
6	Валео-екологічні цінності	Увага до власного здоров'я; прихильність до спорту і фізичної праці; загартування організму в процесі сімейного і громадянського виховання; здоровий спосіб життя і протидія шкідливим звичкам (алкоголізму, наркоманії, палінню тощо); дотримання правил гігієни в приватному, родинному, громадянському житті, на виробництві тощо; прихильне ставлення до профілактики захворювань; увага до умов безпеки праці й охорони здоров'я громадян на виробництві; самоусвідомлення і переживання своєї єдності з природою; любов і дбайливе ставлення до всього живого на Землі; відчуття краси природи як Божого творіння; обмеження власних споживацьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою в довкіллі; дбайливе і економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств; збалансованість раціоналістично-наукового (утилітарного) і духовного начал у господарському ставленні до природи; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі; участь у природоохоронній діяльності, прихильність до руху "зелених", охорона краси довкілля, відраза до господарського і побутового нехлюйства

Беручи за основу перелік цінностей, наданих О. Вишневським, соціо-оприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти ми визначаємо як комплекс інтегративних утворень особистості, які виявляються у вибірко-вому ставленні до різних видів педагогічної діяльності залежно від рівня засвоєння нею досвіду соціоприродних відносин, загальноприйнятих цінностей, професійних знань, умінь і навичок, що фіксуються в потребах, мотивах, установках, оцінках, ідеалах та інтересах особистості.

До переліку соціоприродних цінностей майбутніх фахівців початкової освіти ми відносимо такі цінності: людинолюбство, самоусвідомлення й переживання своєї єдності з природою; обмеження власних споживачьких потреб і контроль за своєю практичною поведінкою та учнів у довкіллі; оволодіння знаннями про основні екосистеми Землі та надання цих знань молодшим школярам; дбайливе й економне ставлення до природних ресурсів і національних багатств та формування такого ставлення в учнів; участь у природоохоронній діяльності та залучення до неї молодших школярів.

Висновки. На підставі вищевикладеного матеріалу нами визначено в теоретичній площині сутність поняття “соціоприродні цінності майбутніх фахівців початкової освіти”.

У наступних наукових розвідках ми плануємо більш детально розкрити окреслене питання з філософської точки зору та висвітлити його в контексті психолого-педагогічних досліджень.

Література

1. Бакіров В.С. Духовні цінності як об’єкт соціологічного аналізу / В.С. Бакіров // Філософ. думка. – 1997. – № 4. – С. 17–24.
2. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості / М. Боришевський // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : АПН України, 1997. – С. 21–25.
3. Висоцька О.Є. Моральні цінності як основи взаємодії суспільства з природою : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / Висоцька Ольга Євгенівна ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2002. – 194 с.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
5. Еволюція педагогічної освіти в Україні на етапі націєтворення : [монографія] / [К.П. Бабенко, О.І. Гура, О.К. Данилевич, А.В. Сущенко, Т.І. Сущенко та ін.] ; під ред.: О.О. Фунтікової. – Запоріжжя : КПУ, 2008. – 391 с.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Заброцький М.М. Педагогічна психологія : курс лекцій / М.М. Заброцький. – К. : МАУП, 2002. – 100 с.
8. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности / А.Г. Здравомыслов. – М. : Политиздат, 1986. – 223 с.
9. Издебська В. Ціннісні орієнтації особистості в контексті духовного світу студентства / В. Издебська // Рідна школа. – 2002. – № 4. – С. 17–19.
10. Карпенко І.П. Трансформація загальнолюдських цінностей в інформаційному суспільстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.03 / І.П. Карпенко. – К., 2004. – 17 с.

11. Кононов І. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) : [монографія] / Ілля Кононов. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 494 с.
12. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерные реконструкции / Д.А. Леонтьев // Философские науки. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
13. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу ; пер. с англ. А.М. Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
14. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів] / В.Г. Нестеренко. – К. : АБРИС, 1995. – 336 с.
15. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
16. Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – 480 с.
17. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. [для вчит. і методист. початкового навч.] / О.Я. Савченко. – [2-ге вид., доповн. і перероб.]. – К. : Богданова А.М., 2009. – 226 с.
18. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. – К. : ЕксОБ, 2004. – 304 с.
19. Тугаринов В.П. Марксистская философия и проблема ценности / В.П. Тугаринов // Проблема ценности в философии / под ред. А.Г. Харчева. – М. ; Л. : Наука, 1966. – С. 14–22.
20. Франкл В. Человек в поисках смысла : пер. с англ., нем. / В. Франкл ; общ. ред. Л.Я. Газмана, Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 367 с.
21. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер ; сост. и науч. ред. А.А. Денежкина ; пер. с нем. А.В. Денижкина, А.Н. Маминкина А.Ф. Филиппова. – М. : Гносис, 1994. – 490 с.
22. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність молоді: сутність структура, функції / Н.Б. Шуст. – Вінниця : ВДМУ. 2001. – 223 с.

КРАМАРЕНКО Т.В.

НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність проблеми зумовлена зростанням міжнародних, культурних та економічних зв'язків України з іншими країнами, необхідністю діалогізації будь-якої професійної діяльності, динамічністю, мобільністю, гострим дефіцитом часу, притаманними сучасному етапу розвитку суспільства. Отже, чітко вимальовується діалогічний вектор у розвитку професійного спілкування в усіх галузях народного господарства. Тому розвиток культури діалогу може стати дієвим фактором удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема спеціалістів торгівельної справи та комерційної діяльності, який водночас надає імпульсу до постійного подальшого саморозвитку особистості.

Перш за все, зазначимо, що діалог завжди залишався об'єктом вивчення різних філософських течій. Так, перші спроби осмислення діалогу було зроблено в стародавній Індії; у добу античності робилися спроби створення діалогіки (Сократ, Платон, Аристотель); діалектичний діалог античності трансформується в диспути в середньовічних університетах; у період Відродження відбувається зміна середньовічної ідеї Бога й набуває